

study of the principal legal systems promotes the formation of a new level of accumulation and systematization of the results.

The accumulated potential, which is the greatest opportunity and the results of the theory of comparative legal studies in legal practice, particularly in the field of law-making and enforcement, is inexhaustible.

The provisions of legal acts in France, Germany, USA, England, Belarus and other countries in the functioning of the institute of proof in the framework of the economic process are analyzed. The theoretical basis for the study was scientists and lawyers work in the field of evidence: V. V. Babenko, A. J. Wyszynski, A. G. Kovalenko, B. T. Matyushina, L. M. Nikolenko, I. V. Reshetnikov, T. V. Stepanova, M. K. Treushnikova, V. S. Chirkin and others.

The analysis of the legislation of other countries allows studying the concepts, principles and ideas of another legal system. It is a way to develop and to improve its own theory.

The courts use comparative law in their activities and norms of international law, in assessing the results of procedural actions of another state. Thus, execution of court orders, collection of evidence, and enforcement of foreign judgments is hard to imagine without a card with their legal system. Exchange of experience and cooperation are extremely important in the XXI century, because any country, however powerful it may be, can not exist in isolation from the rest of the world. Despite the variety of approaches to the formation of the institute of evidence and proof in different states, the process of development reached common principles of competition and achievement of objective truth in the trial.

Key words: *proof, evidence, justice, principles of justice.*

Стаття надійшла 23 жовтня 2015 р.

УДК 347.191.11

В. В. Новіков

ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Досліджено питання, пов'язані з утворенням релігійних організацій та їх державною реєстрацією. Запропоновано внесення окремої статті до Цивільного кодексу, яка й визначала б порядок створення релігійних організацій залежно від їх виду. Зауважено про створення державної релігієзнавчої експертизи, основними завданнями якої є визначення релігійного характеру організації і відповідність меті створення. Акцентовано на колізії правових норм під час реєстрації релігійних організацій, що ускладнює процес реєстрації.

Ключові слова: *релігійна організація, релігійні потреби, нормативно-явочний порядок, державна реєстрація, юридичні особи, мета створення, експертиза.*

Постановка проблеми. Останнім часом вплив церкви і релігійних цінностей на життя суспільства помітно посилюється. Це пояснюється певною мірою змінами підходів до релігії як фактору духовного відродження народів. Означене зумовлює підвищення інтересу науковців до питань визначення правового статусу релігійних організацій.

Релігійні організації входять до основних елементів релігії, мета їх створення – сповідувати та розповсюджувати віру. Тому в юридичному забезпеченні прав осіб, пов'язаних із їхніми релігійними переконаннями, слід розрізняти дві складові: право вірити і право сповідувати. Перше є абсолютним, повинно бути захищеним без будь-яких винятків. Інше повинно містити низку обмежень. В іншому випадку фундаментальним є доступ людей до організаційної форми і повинно розглядатися відповідно до ст. 11 Конвенції [1, с. 167] (свобода об'єднань та асоціацій), яка захищає існування суспільних організацій від невинного втручання з боку держави. Кожна держава має закони, які регулюють реєстрацію, визнання і об'єднання релігійних спільнот. Вони визначають статус юридичної особи. Більшість релігійних організацій вважають свою діяльність неповноцінною у разі відсутності статусу юридичної особи. Так, без отримання такого статусу релігійній організації важко придбати у власність або орендувати місце для богослужіння, матеріально підтримувати своїх священників і релігійний персонал, укладати договори на друк церковної літератури, виробництво предметів, необхідних для культової діяльності.

В Україні важливість отримання певного цивільно-правового статусу беззаперечно, оскільки таким чином релігійне утворення може утримувати культові будівлі, друкувати та розповсюджувати літературу, запрошувати представників іноземних організацій, організувати публічні лекції, займатися благодійністю. На думку І. М. Кучеренко, чинне законодавство не визначає особливостей і порядку створення релігійних об'єднань [2, с. 235]. Крім того, за межами правового дослідження залишається правова природа створення Церкви.

Стан дослідження. Питання дослідження правового статусу релігійних організацій, їх створення привертало увагу багатьох учених. Більшість із них присвячували свої роботи взаємовідносинам держави і релігійних організацій, перспективам їх розвитку. Поза увагою вчених залишилися питання створення і реєстрації релігійних організацій, їх правовий статус. Питанням діяльності релігійних організацій присвячували свої праці юристи, соціологи і теологи, а саме: О. А. Амбросімов, М. Ю. Бабій, С. П. Братусь, В. П. Грібинов, О. С. Йоффе, М. В. Іллічов, І. А. Куніцин, О. О. Красавчиков, Ю. Л. Розенбаум, С. О. Харітонов, Г. Г. Черешних, Р. Б. Шишка та ін.

Релігійні організації – це лише окремі організаційно-правові форми юридичних осіб. Тому ця категорія як базова повинна бути належно оформлена законодавчо на підставі всебічного аналізу підстав виникнення, реєстрації та припинення їх діяльності.

Метою статті є дослідження особливостей створення державної реєстрації і припинення діяльності релігійних організацій.

Виклад основних положень. Релігійні організації утворюються з метою задоволення громадянами своїх релігійних потреб сповідувати і поширювати віру. Межі втручання держави в реалізацію громадянами своїх релігійних потреб визначаються вирішенням питань створення і діяльності релігійних організацій як окремого виду юридичних осіб. Г. Ф. Шершеневич зазначав, що для виникнення юридичної особи необхідні наявність того субстрату, який повинен становити його зміст, тобто групи осіб і майна; відповідність законним умовам, бо в іншому разі неможливе існування «штучної особи» [3, с. 115].

Створення юридичної особи передбачає дві стадії: підготовку, на якій розробляється локальна нормативна модель юридичної особи, що втілюється в засновницьких документах (статуті, установчому договорі), та державну реєстрацію. Цей порядок визначений і закріплений чинним законодавством.

Релігійні організації як юридичні особи створюються в нормативно-явочному порядку, який не потребує розпоряджень і дозволів. Вимагається лише ініціатива засновників та їхня явка. Компетентний державний орган лише перевіряє, чи відповідає організація, що створюється, характеру і меті, загальним вимогам щодо законодавства для цієї організаційно-правової форми (ініціативний акт засновників; організаційна робота; контролююча робота компетентного органу).

За нормативно-явочного способу контроль за створенням юридичної особи здійснюється під час його реєстрації.

Аналізуючи передбачені законом схеми, що управляють формальним наданням юридичного статусу, виникає питання про кількість фізичних осіб, необхідних для створення юридичної особи [2, с. 238]. Згідно з чинним законодавством, в Україні для створення релігійної організації необхідно не менше десяти осіб, які досягли 18-річчя.

У країнах Європи вимагають більшої кількості засновників для релігійних об'єднань, ніж для інших неприбуткових організацій. Якщо для створення неприбуткових організацій достатньо двох–п'яти засновників, то для релігійних об'єднань зазвичай необхідно 10 або більше. Так, у Польщі потрібно 15, у Греції – 20, в Угорщині – 100. Латвія і Литва вирізняються тим, що вимагають 10 засновників для кожної релігійної общини (15 – у Литві), але цього недостатньо для одержання юридичного статусу [4, с. 21].

Не одне століття між науковцями триває дискусія стосовно того, чи повинна юридична особа отримувати свій статус актом державної влади, або ж достатньо встановити загальні нормативи для виникнення юридичних осіб, щоб кожна організація, яка відповідає вимогам, отримувала статус юридичної особи без спеціального акта державної влади.

Державна реєстрація юридичних осіб має глибоке коріння. В цивілізованих країнах сформувалася і функціонує система заходів зі здійснення реєстрації, існує розгалужена мережа реєструючих органів, що виникла як обов'язкова процедура для набуття статусу юридичної особи лише деякими суб'єктами майнових відносин. Сьогодні державна реєстрація обов'язкова для будь-якої юридичної особи, не залежно від мети створення, організаційно-правової форми та інших відмінностей [5, с. 21–23].

Більшість держав не вимагають реєстрації релігійних організацій. Вони мають механізми, за допомогою яких релігійна організація одержує юридичний статус без проходження реєстраційного процесу на державному рівні. У деяких країнах можливе неформальне створення юридичної особи. У Франції група може одержати юридичний статус, подавши декларацію у відповідний департамент і опублікувавши її в «Journal Officiel». У Швеції та Швейцарії для створення суб'єкта права не потрібна навіть публікація. Нідерланди також визнають неформальні об'єднання, які можуть бути створені шляхом певних нескладних кроків навіть без нотаріуса [4, с. 27].

В Україні, відповідно до ч. 4 ст. 87 Цивільного кодексу, юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації і набуває цивільних прав та обов'язків, які здійснює через свої органи (ч. 1 ст. 92 ЦК).

Видатний спеціаліст у галузі державної реєстрації Т. В. Закупень пропонує визначити державну реєстрацію юридичних осіб як акт реєструючого органу, відповідно до якого організація набуває статусу юридичної особи або втрачає його [6, с. 11].

Державна реєстрація є інструментом легалізації юридичної особи, зокрема релігійної організації, правостановлювальним фактом і констатує виникнення юридичних осіб. Вона має такі цілі: захист інтересів усіх учасників майнового обігу шляхом констатації факту створення юридичної особи; здійснення державного контролю за діяльністю юридичних осіб, виконаних ними вимог законодавства стосовно охорони навколишнього середовища, безпеки товарів і послуг захисту прав споживачів; фіскальні цілі, пов'язані з оподаткуванням, сплатою інших зборів, боротьба з незаконним підприємництвом;

отримання статистичних відомостей, необхідних для управління в сфері економіки; надання всім учасникам правовідносин достовірних відомостей про юридичних осіб [7, с. 182].

Як зазначалося, метою створення релігійної організації є сповідання та розповсюдження віри, тому слід погодитися з думкою Ю. С. Овчиннікової, що віросповідання є основною ознакою, яка притаманна виключно релігійним організаціям і відрізняє їх від інших некомерційних організацій [9, с. 116].

Сповідання релігії – це задоволення духовних потреб людини, воно пов'язане з бажанням спілкування з Богом, що духовно збагачує людину.

Людина, яка багато читає, також зростає духовно, але це різні поняття. Відповідно до цього, стає зрозумілим, що релігійні організації створюються не для задоволення розумових та естетичних потреб, а насамперед для сповідання конкретного віровчення. Тому, на наш погляд, цілком слушною є пропозиція внесення до Цивільного кодексу України окремої статті, яка би визначала порядок створення релігійних організацій залежно від виду організації, завдань, цілей і характеру їх діяльності, відображаючи насамперед їхню специфіку [9, с. 108].

Мета діяльності релігійних організацій визначена законом. Це спільне сповідання і поширення віри, що свідчить про наявність спеціальної правосвдатності (майнових і немайнових прав), якою наділені релігійні організації і яка обумовлена виключно метою їх створення. Отже, здійснення будь-якої діяльності і пов'язаних із нею правочинів, а також інших юридично значущих дій повинно бути підпорядковано встановленій законом і зафіксованій у статутних документах меті і не може їм суперечити.

До однієї із юридичних гарантій забезпечення прав громадян сповідувати та поширювати віру деякі держави відносять державну релігієзнавчу експертизу. Необхідність існування цієї правової категорії обумовлюється тим, що в органа реєстрації не завжди є самостійна можливість визначити конфесійну приналежність організації, її зв'язок з іншими віровченнями і об'єднаннями. У таких випадках слід звертатися по кваліфіковану допомогу до експертної комісії [10, с. 47].

Чинне законодавство України не містить визначення релігієзнавчої експертизи. Незважаючи на відсутність спеціальних положень і наявність прогалін у цій сфері, основні принципи положення, на підставі яких слід проводити експертизу, вже існують та активно використовуються. Наприклад, лікарям-психіатрам доводиться звертати увагу на організації, які отримали в літературі назву «тоталітарних сект», що можуть спричинити реальну шкоду психічному здоров'ю громадян.

У ст. 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачається, що у необхідних випадках орган, який здійснює реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, може зажадати висновок місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету сільської, селищної, міської Рад народних депутатів, а також спеціалістів. Тобто спеціалістів, які здатні провести релігієзнавчу експертизу.

У ст. 30 Закону передбачається, що державний орган України у справах релігій забезпечує релігієзнавчу експертизу за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів.

Так, в Україні була проведена експертна оцінка діяльності «Посольства Божого». Її проводили фахівці кафедри філософії Юридичної академії МВС України.

Експерти зробили такі висновки: релігійна практика «Посольства Божого» здійснюється на догматичному ґрунті, з відступом від контексту; простежується авторитарна роль лідера та жорстка ієрархія відносин в організації; намагання вплинути на органи влади і політичні стосунки в державі; присутні ознаки комерційного культу з функціонуванням відкритих і прихованих бізнес-структур. Ці ознаки негативно впливають на психічне здоров'я учасників молитовних зборів і психічне здоров'я нації загалом [11].

Законодавчо необхідно передбачити проведення релігієзнавчої експертизи як під час здійснення державної реєстрації, так і в межах судового спору.

Релігієзнавча експертиза повинна проводитися у випадках, коли виникають сумніви у віровченнях, намірах і меті релігійної організації, тобто у випадку необхідності.

Основними завданнями за проведення експертизи є визначення релігійного характеру організації, яка реєструється, і перевірка відповідності відомостей, в документах, поданих на реєстрацію, основам віровчення. Це дасть можливість визначити відповідність організації меті створення.

Проведення експертизи надасть практичну допомогу у вирішенні складних питань, що стосуються свободи совісті та віросповідання, взаємовідносин держави з релігійними організаціями.

На наш погляд, необхідно розробити проект закону про державну релігієзнавчу та етнографічну експертизу з подальшим унесенням змін до чинного законодавства.

Відповідно до чинного Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців», на практиці

виникають проблеми щодо набуття статусу юридичної особи релігійними організаціями.

Колізія правових норм стосовно процедури державної реєстрації релігійних організацій між цим і Законом України «Про свободу совісті і релігійні організації» створила проблему подвійної процедури реєстрації релігійних організацій, що, своєю чергою, призвело до ускладнення процедури набуття релігійними організаціями статусу юридичної особи, стало приводом до неоднозначного застосування законодавства на практиці і створило значні перешкоди для здійснення релігійної діяльності (збільшення строку реєстрації, необхідність унесення реєстраційної плати за державну реєстрацію, ускладнення узгодження змін і доповнень до статуту).

Верховною Радою України були зроблені спроби комплексно вирішити цю проблему, однак, незважаючи на те, вона дотепер не вирішена.

Згідно з чинним законодавством, будь-яка юридична особа, зокрема релігійна організація, може бути ліквідована або її діяльність може бути заборонена.

В Україні випадки заборони діяльності релігійних організацій не траплялися.

Для ліквідації релігійної організації як юридичної особи характерно припинення діяльності без переходу прав і обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб.

Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 16) не допускає ліквідації релігійної організації на підставі формальних ознак і наводить вичерпний перелік таких підстав, який не підлягає розширеному тлумаченню: за рішенням їх засновників або органу, уповноваженого на те статутом релігійної організації; за рішенням суду у випадку неодноразових або грубих порушень норм Конституції України, Закону України або у випадках систематичного здійснення релігійною організацією діяльності, яка суперечить меті її створення.

За діяльністю релігійних організацій з боку держави здійснюється контроль. Чинне законодавство України не потребує форм і методів, за допомогою яких здійснюються контрольні функції реєструючими органами.

Контроль за дотриманням релігійною організацією вимог статуту та мети створення передбачає перевірку з боку реєструючого органу відповідності фактичної діяльності релігійної організації заявленим у статуті цілям і завданням.

Крім основної мети (сповідання та розповсюдження віри), релігійні організації в установленому законом порядку мають право

займатися й іншою діяльністю, яка відповідає її меті та не заборонена законом, однак вона повинна бути визначена в її статуті.

За здійснення контролю за дотриманням статуту релігійної організації реєструючі органи не повинні замінити органи прокуратури та інші державні органи і посадових осіб, що здійснюють наглядові і контрольні функції, відповідно до встановленої законом компетенції.

Відповідно до конституційного принципу відокремлення релігійних організацій від держави, реєструючі органи не мають право втручатися в діяльність релігійних організацій, якщо вона не суперечить закону.

У випадку виявлення в процесі перевірки фактів здійснення релігійною організацією дій, які суперечать її статутним цілям або порушують чинне законодавство, реєструючий орган інформує керівний орган релігійної організації про допущені правопорушення з пропозицією про їх усунення або виносить релігійній організації письмове попередження.

У випадках, коли виявлені порушення мають ознаки злочину, матеріали перевірки направляються у прокуратуру.

У разі систематичного здійснення релігійною організацією діяльності, яка суперечить її статутним цілям, і винесення більш ніж двох попереджень у письмовій формі, реєструючий орган звертається до суду із заявою про ліквідацію такої релігійної організації.

Висновки. Реалії сьогодення доводять зростання впливу релігії на суспільні відносини і життя людини. Основними засобами на реалізацію права людини на сповідування релігії є релігійні організації, які, своєю чергою, потребують визначення правового статусу. Релігійна організація набуває статусу юридичної особи після реєстрації. Реєстрація релігійної організації є складною, подвійною процедурою і потребує спрощення.

В Україні, незважаючи на складність реєстрації, ситуація для релігійних організацій найкраща. Тому що в більшості випадків не перевіряються основні цілі створення релігійної організації. Це питання потребує більш глибокого опрацювання.

Законодавчо на належному рівні потребує врегулювання питання проведення релігієзнавчої експертизи, яка, своєю чергою, здатна замінити дозвіл обласних державних адміністрацій на створення. Тобто за бажання створити релігійну організацію потрібно надати статутні документи з повним викладенням віровчення на експертизу. Експерти надають висновок, згідно з яким релігійна організація реєструється на підставі Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців».

У разі відмови у реєстрації релігійна організація, як правило, продовжує своє існування як громадська організація. У такому випадку складніше перевірити сферу її діяльності.

1. Конвенція про свободу асоціацій і захист права на організацію // Права людини (основні міжнародно-правові документи): зб. док.; упоряд. Ю. К. Качуренко. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 167.

2. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 327 с.

3. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – Тула: Автограф, 2001. – С. 447.

4. Дьюрем К. Свобода релігії або переконань: закони, що впливають на структуру релігійних громад / К. Дьюрем // Людина і світ. – 2001. – № 9. – С. 17–21.

5. Зыкова И. В. Правовое регулирование государственной регистрации юридических лиц: современное состояние и перспективы развития / И. В. Зыкова // Адвокат. – 2004. – № 1. – С. 21–23.

6. Закупень Т. В. Государственная регистрация юридических лиц и индивидуальных предпринимателей: научно-практическое пособие / Т. В. Закупень. – М.: Норма, 2001. – С. 117.

7. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица / Н. В. Козлова. – М.: Статут, 2005. – 476 с.

9. Овчинникова Ю. С. Религиозные организации как юридические лица / Ю. С. Овчинникова // Субъекты гражданского права; под. ред. проф. Т. Е. Абовой; Институт государства и права Российской академии наук; Центр цивилистических исследований. – М., 2000. – С. 116.

10. Піддубна В. Релігійні організації як юридичні особи / В. Піддубна // Право України. – 2005. – № 4. – С. 112–115.

11. Сластилина Ю. Религиоведческая экспертиза как условие реализации права на свободу вероисповедания / Ю. Сластилина // Религия и право. – 2005. – № 2. – С. 43–44.

12. Романенко О. Аделаджа виходить из «подполья» / О. Романенко, А. Спивак [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://frazza.com.ua/18.10.2006>.

Новиков В. В. К вопросу о создании и прекращении религиозных организаций

Исследованы вопросы, связанные с образованием религиозных организаций и их государственной регистрацией. Предложено внесение отдельной статьи в Гражданский кодекс, которая и определяла бы порядок создания религиозных организаций независимо от их вида.

Отмечено о создании государственной религиоведческой экспертизы, основными задачами которой является определение религиозного характера

организации и соответствие целям создания. Акцентировано внимание на коллизии правовых норм при регистрации религиозных организаций, что затрудняет процесс регистрации.

Ключевые слова: религиозные организации, религиозные потребности, нормативно-явочный порядок, государственная регистрация, юридические лица, цель создания, экспертиза.

Novikov V. V. On the establishment and termination of religious organizations

The article deals with the matters related to the establishment of religious organizations and their state registration. It is emphasized that religious organizations are the basic elements of religion and seek to profess and propagate the faith. The emphasis is put on the need to determine the status of a religious organization as a legal entity. Creating of a legal personality based on the development of the local legal normative model of personality, which is contained in documents (charter, contract) and state registration. Religious organizations, as a legal person are established in the regulatory spur of the moment, which does not require regulations and permits.

A proactive act of founding, organizational work and control by an integrated body is needed. To create a religious organization, according to current legislation must be not less than ten people. For comparison, in Europe, it requires a greater number of people.

Under current legislation the legal competence of a person purchases only after the state registration, which states the appearance of a legal person including a religious organization. The purpose of the religious organization is defined by the law, it is a joint confession and distribution of belief.

One of the legal guarantees of the rights of citizens to practice their faith is religious expertise. In Ukraine, there is no definition of it.

However, in case of need it is carried out the assessment activities of certain religious sects. It is stated the need for legislative consolidation of religious examination to be carried out in case of doubt about the faith and order of religious organizations.

The attention is drawn to the existence of conflicts of laws regarding to the procedure of state registration, which constitutes an obstacle in the implementation of religious activities.

Termination and liquidation of the religious organizations are under provided the current legislation, which prevents their elimination on the basis of formal qualities.

Control over the activities of religious organizations is carried out by registration authorities that verify compliance of their activities stated in the charter of aims and objectives.

Key words: religious organizations, religious needs, recruiting regulatory procedure state registration of legal persons, the purpose of creating and expertise

Стаття надійшла 24 листопада 2015 р.